

TALLER ACADEMICO

THE HARRY S. TRUMAN INSTITUTE FOR THE ADVANCEMENT OF PEACE
המכון למחקר ע"ש הרי"ס. טרומן למען קידום השלום
الجامعة العربية في اورشليم القدس معهد هاري س. ترومان للأبحاث وخدمة السلام

**הצעת מערך עקרונות לשיתוף פעולה אקדמי
ישראלי-פלסטיני:
לתרגם את דבקותנו המשותפת בחופש
האקדמי למעשים**

ואליד סאלם, אדי קאופמן

**הצעת מערך עקרונות לשיתוף פעולה אקדמי
ישראלי-פלסטיני:
לתרגם את דבקותנו המשותפת בחופש
האקדמי למעשים**

זוהי גרסה מקוצרת של מחקר של אונסק"ו, אשר נוהל על-ידי מרכז פנוראמה (המרכז הפלסטיני להפצת הדמוקרטיה ופיתוח קהילתי) (ואליד סאלם, ראש הצוות הפלסטיני) והמרכז למחקר ושיתוף פעולה (CRC) בירושלים (אדי קאופמן, ראש הצוות הישראלי), במסגרת תוכנית "דו-שיח בן חברות אזרחיות" של אונסק"ו

האחריות על בחירתן ואופן הצגתן של העובדות במסמך זה, וכן על הדעות המובעות בו, מוטלת על המחברים. הדעות המובעות במסמך אינן בהכרח משקפות את עמדתה של אונסק"ו ואינן מחייבות את הארגון. הכינויים המופיעים במסמך אינם מרמזים על עמדותיה של אונסק"ו בנוגע למעמד המשפטי, הגבולות או הממסד השלטוני של מדינה, שטח, עיר או אזור כלשהם. אין להעתיק, לצלם או לשכפל באמצעים אלקטרוניים, מכאניים, כימיים או אופטיים שום חלק של מסמך זה, כולל עיצוב העטיפה, ללא קבלת אישור מראש מאונסק"ו.

למידע על פרסום זה ניתן לפנות ל:

ואליד סאלם

walid@panoramacenter.org

אדי קאופמן

ekaufman@cidcm.umd.edu

מחלקת מדעי החברה והרוח

אונסק"ו

1, rue Miollis

75732 Paris Cedex 15, France

טל': +33 1 45 68 39 23

פקס: +33 1 45 68 57 20

דוא"ל: peace&security@unesco.org

© המרכז הפלסטיני להפצת הדמוקרטיה ופיתוח קהילתי (פנוראמה)
המרכז למחקר ושיתוף פעולה (CRC) בירושלים
אונסק"ו

הודפס בשנת 2007

תוכן עניינים

תודות

רקע

חיבור הקוד האתי

שיטת המחקר
משוב מישראלים ופלסטינים
חשיבותו של קוד אתי מקצועי
תפקיד העקרונות המנחים
המכשולים שבדרך
עקרונות שיתוף הפעולה האקדמי

הצעת מערך עקרונות לשיתוף פעולה אקדמי ישראלי-פלסטיני:

לתרגם את דבקותנו המשותפת בחופש האקדמי למעשים

מסגרת התייחסות בינלאומית

מבוא

ערכים

העקרונות המוצעים

סיכום ומסקנות

תודות

ברצוננו להודות למאיה קרטור, אשר לקחה את עצמה את כתיבת הטיוטה לגרסה המלאה של המסמך, וכן לצוות אונסק"ו על המעקב וההערות הבונות.

תודה מיוחדת למומחים, אשר מצאו את הזמן לקרוא את המסמך ולתת הערות, ביניהם נילס בוטנשון, אד גרסיה, בוורלי מילטון-אדווארדס וג'נס אריק פנסטאד. תודה רבה לצוות הפרוייקט – יונית לבנון (מכון טרומן), רמי מהדווי (מרכז פנורמה, רמאללה), אימאן אבו רמאדן (מרכז פנורמה, סניף עזה), נאסר אל-שייח עלי (סניף ג'נין), נאפז ריפאיייה שעזר בארגון סדנה בבית-לחם, וכל מי שהגיע לפגישות או מילא את השאלון.

כמו כן, תודה מיוחדת למעריכים מאיה כהנוף ועטה קיימארי, אשר היו שותפים לפרוייקט לכל אורך הדרך.

רקע

נכון לעכשיו, קיימים מעט מאוד קשרים מקצועיים עמוקים וכמעט ולא מתבצעים מחקרים משותפים של חברי אקדמיה, מרצים, מכוני מחקר וצוותי חשיבה ישראלים ופלסטיניים. לאורך השנים, אחוז חברי האקדמיה שכן השתתפו ביוזמות מן הסוג הזה היה כ-2% בקרב הישראלים וכ-5% בקרב הפלסטינים¹. רובם הגדול של חברי האקדמיה הישראלים נותרו אדישים והעדיפו להתרכז בקריירות שלהם ובמחקריהם, ואילו רוב חברי האקדמיה הפלסטינים התנגדו – באופן אקטיבי או פסיבי – לשיתוף פעולה כזה. גם אם מעט אנשי האקדמיה שהשתתפו תרמו לקידום השלום באופן משמעותי², עבודתם מייצגת רק חלק קטן מהפוטנציאל הטמון במגזר זה של האוכלוסייה. כמו כן, האחוזים הללו, הנמוכים בלאו הכי, היו נכונים לתקופה שלפני פרוץ אינטיפאדת אל-אקצה באוקטובר 2000, ולכן סביר להניח שמאז ירדו עוד יותר עקב התגברותה של השנאה ההדדית בין הישראלים לפלסטינים, העלייה ברמת האלימות של שני הצדדים ומכשולים פיזיים ומשפטיים כגון מחסומים ישראלים בגדה המערבית, ההתנתקות החד-צדדית מרצועת עזה וגדר ההפרדה, המקשים על יצירת מגע בין שתי הקבוצות.

מטרתו הסופית של פרויקט זה היא לחקור כיצד להעלות באופן משמעותי את אחוז אנשי האקדמיה והאינטלקטואלים משני הצדדים המשתתפים בדיאלוג קונסטרוקטיבי אשר יוכל לתרום לקידומו של שלום צודק. אם זאת, סבורים אנו שכתנאי לשיתוף פעולה אפקטיבי יש ראשית לקבוע מספר עקרונות, אשר יהיו מוסכמים על שני הצדדים.

מסמך זה חובר בשנת 2004 על-ידי אונסק"ו, אשר ערכה מחקר על ההבטחות והמכשולים שבדרך ליצירת בסיס יציב לשיתוף פעולה אקדמי ואינטלקטואלי בין הצדדים, מרכז פנוראמה להפצת הדמוקרטיה ופיתוח קהילתי (עמותה פלסטינית) ומכון טרומן לקידום השלום (מכון מחקר באוניברסיטה העברית), ולאחרונה המרכז למחקר ושיתוף פעולה בירושלים.

יצירת מערך העקרונות היא תהליך אינטראקטיבי שמטרתו לתרגם את הערכים האקדמיים, ההומניסטיים והכלכליים המפורטים להלן למאמצים ממוקדים לסיכול המכשולים המונעים שיתוף פעולה, בעיקר בעיתות של קונפליקט חריף. העבודה המשותפת צריכה להתמקד בשאיפה למטרות משותפות לכולנו כאנשי אקדמיה וכבני אדם. יש לפנות לאנשי האקדמיה הפלסטיניים בבקשה לעבוד יחד במקום לנסות לשלול את הלגיטימציה של הצד השני ולקרוא לחרם של מוסדות ישראלים. כמו כן, שיתוף הפעולה צריך להיות מבוסס על מימוש הערכים בפועל. כך, יש לעודד אינטלקטואלים ואנשי אקדמיה ישראלים אשר יודעים על חוסר הצדק והסבל של העם הפלסטיני להתקדם ממצב של "ידיעה" למצב של "הכרה". מטרת הפרויקט היא בעצם מימוש הידע, במילים אחרות, הפיכת ההבנה הפסיבית של המצב לפעולה משותפת, הנובעת מתוך הכרה במציאות משותפת ובאחריות חברתית לשינוי המצב הבלתי נסבל שהפלסטינים וישראלים רבים מצויים בו.

¹ הסוגיה הכללית של שיתוף פעולה בין אזרחים נדונה ב The Role of Civil Society in the Israeli/Palestinian Peace Process (with Manuel Hassassian), in Ma'oz M. and Nusseibeh S. Is Oslo Alive?, (Adenauer Foundation, Jerusalem, 1998), pp.115-139. (with Manuel Hassassian) Israeli/Palestinian Peace Builders: Lessons Learnt in Paul van Tangerine (ed.), People Building Peace, (European Center for Conflict Prevention, Utrecht, 1999), pp. 112-123.

² ראה ניתוחו של פול שאם ב MERIA – Middle East Review of International Affairs. Vol 4, no. 3, 2000, pp. 1-16.

הצעה זו לקביעת מערך עקרונות לדיאלוג ושיתוף פעולה בין אנשי אקדמיה ואינטלקטואלים איננה תרגיל אקדמי שמטרתו לסמן את הערכים המשותפים לאלה שזכו לרכוש השכלה אקדמית. לעומת פרויקטים אחרים, הפונים רק לאלה שבלאו הכי מעוניינים להיפגש עם "האחר", עקרונות אלה מאפשרים להפגיש פלסטינים וישראלים המחזיקים במגוון רחב של דעות פוליטיות. כך, הדבר ימשוך לא רק אנשים המחויבים לדו-שיח, אלא גם אנשים הרוצים להתמודד עם האתגר של קביעת ערכים משותפים הפונים לאחריות המקצועית שלהם במצב של קונפליקט.

אחת המטרות של פרויקט מחקר יישומי זה, שבוצע תחת חסותו של ארגון אונסק"ו, היא הבנה טובה יותר של הקשיים שמתחת לפני השטח ושל הפוטנציאל לשינוי בקונטקסט הישראלי-פלסטיני העכשווי. בשנה הראשונה נערך מחקר מעמיק של עמדות של אינטלקטואלים ואנשי אקדמיה כלפי דו-שיח ישראלי-פלסטיני וחברה רשימה ראשונית של עקרונות העשויים לעודד שיתוף פעולה אקדמי. רשימה קצרה זו, שתהליך הרכבתה טרם הושלם, נובעת מסדרה של קבוצות מיקוד וראיונות עם אנשי אקדמיה ואינטלקטואלים פלסטינים וישראלים, ומשקפת, אם כך, הבנה הדדית שנולדה בדיון פתוח על אחריותם החברתית של אינטלקטואלים ואנשי אקדמיה עקב מחויבותנו המשותפת לחופש האקדמי.

חיבור הקוד האתי

שיטת המחקר

כפי שמשמע מהמושג מחקר יישומי, מטרתו של דו"ח זה איננה רק לאבחן את המצב כפי שהוא היום ולתת תחזית לעתיד, אלא גם להציע דרכי פעולה ספציפיות אשר יסייעו ביצירת אקלים ידידותי יותר לקיום דיאלוג בין אנשי אקדמיה ואינטלקטואלים. אחת ההנחות הבסיסיות שלנו הייתה שמערך של עקרונות מוסכמים, מעין קוד אתי מקצועי, יוכל לתרום לשיתוף פעולה ממושך וקונסטרוקטיבי ויגרום לדבר להיראות פחות מתוכנן על ידי כך שיעגן את הלגיטימציה של שיתוף הפעולה במניעים "מקצועיים". ערך החופש האקדמי, המקובל על כולם, יוכל לשמש בסיס לפעולה, וניתן לחזק את הלגיטימציה שלו באמצעות מסמך שיהיה מקובל על הנהלת האוניברסיטאות הישראליות והפלסטיניות ועל רוב הסגל האקדמי. כמו כן, אנו מניחים שצד שלישי, ניטרלי, כגון אונסק"ו, יוכל להבטיח שהדגש יישאר על ההשלכות של הידברות בנושא החופש האקדמי בהקשר של קונפליקט אלים ולהפריד ניסיונות אלה של שיתוף פעולה מסוגיות פוליטיות רחבות יותר.

לפרוייקט היו מספר שלבים:

(א) סקירה שיטתית של הספרות הראתה שחלק הארי של הספרות האתית עוסק בנורמות התנהגותיות בתוך הקהילה, בתהליכי דמוקרטיזציה ובפילוג חברתי, ואין בו התייחסות לפן האתי של התמודדות של "האחר" שבצד השני של השסע האטנו-פוליטי.

(ב) חיבור שני מסמכים קצרים: (1) הסבר ורשימה של עקרונות לשיתוף פעולה אקדמי בין ישראלים לפלסטינים על בסיס ערך החופש האקדמי; (2) רשימת ערכים משותפים לקידום והפצת שיח אזרחי על שלום.

(ג) לאחר זיהוי והערכת המגבלות, הבטחות וההישגים, חשנו צורך לעבור לשלב הדין בשיתוף אותם אנשי אקדמיה אשר הביעו עניין במציאת בסיס חדש לשיתוף פעולה ומכנה משותף לקהילה האקדמית בכלל מתוך אחריות חברתית אישית וקולקטיבית. מטרת גישה זו, ההולכת מלמטה למעלה, היה מעבר מאבחון ומציאת קונצנזוס פוטנציאלי להפצת רעיונות, קידום שיח אקטיבי בין מוסדות מחקר שונים ובינם לבין עצמם, והרחבת שיח זה לאינטלקטואלים ועמותות על מנת למצוא מכנה משותף לקידום השלום.

(ד) כתוצאה מכך, ניסינו לבדוק כיצד ניתן לגשר בין הסוגיות ה"נפרדות" של אתיקה מקצועית ושיתוף פעולה בעתות של קונפליקט על ידי כך שראיינו אנשי אקדמיה ואינטלקטואלים ישראלים ופלסטינים. בין המראיינים ומשתתפי קבוצות המיקוד היו כאלה שכבר היו מעורבים בניסיונות הידברות וכאלה שלא. למרות שעשינו כל מאמץ לדבר עם אנשים ממקומות שונים, בעלי עמדות מקצועיות ופוליטיות מגוונות, המדגם מוגבל רק לכאלה שהיו מוכנים בכלל לדון איתנו באפשרות של שיתוף פעולה. בשלב הראשוני, העברנו שאלונים לששה-עשר פלסטינים ותשעה ישראלים. השאלונים חוברו באנגלית במאמץ משותף ותורגמו לעברית ולערבית.

(ה) בנוסף, ניהלנו קבוצות מיקוד חד-לאומיות בירושלים (25 משתתפים מהאוניברסיטה העברית), חיפה (8 משתתפים מאוניברסיטת חיפה והטכניון) ובאר-שבע (5 משתתפים

מאוניברסיטת בן-גוריון). לא עלה בידי החוקרים לארגן קבוצת מיקוד באוניברסיטת בר אילן, אך 5 אנשים משם ענו על השאלון. מהצד הפלסטיני, 57 אנשים השתתפו בקבוצות מיקוד בירושלים (17 סופרים ואמנים), בית-לחם (13 אנשי אקדמיה ואינטלקטואלים), ג'נין (15 אנשי אקדמיה ואינטלקטואלים) ועזה (12 אנשי אקדמיה ואינטלקטואלים). בנוסף, 5 אנשים ענו על השאלון.

(ו) בצד הישראלי התקיימו גם שתי קבוצות מיקוד מיוחדות. קבוצת המיקוד הראשונה, שהתאספה בירושלים, כללה את המשתתפים הישראלים של "קבוצת ברסלונה"³, ולכן ייצגה קבוצה נבחרת של ישראלים שכבר השתתפו בדיונים מעמיקים עם פלסטינים. קבוצת המיקוד השנייה, שבה השתתפו 39 אנשים, הייתה קבוצת מיקוד אלקטרונית אשר דנה במערך עקרונות המבוסס על ערך החופש האקדמי, שאחרי יום כיפור 2004 הופץ בקרב אנשי קהיליית האוניברסיטה העברית. החוקרים קיבלו המון משוב והערות מעניינות מהמשתתפים בקבוצה זו, אשר הרגישו חופשי יותר לדבר בפורום אנונימי, שבו עמיתיהם לא יכלו לראות או לשמוע אותם.

(ז) מרכיב ייחודי בשיטת המחקר היה השתתפותו של צוות הערכה חיצוני, אשר נפגש עם צוות החוקרים ועקב אחרי התהליך באופן עקבי. נוכחותו של צוות ההערכה אפשרה לחוקרים לעקוב אחרי המשוב שקיבלו ולהגיב אליו. הצוות היה מורכב מישראלית אחת (מאיה כהנוף) ופלסטיני אחד (עטה קיימארי) ונתן את הערכתו באמצע התהליך המחקרי ובסופו. ממצאי צוות ההערכה העלו מאוד את ערך המחקר, והם מופיעים בחלק האחרון של הדו"ח המלא.

(ח) הקוד האתי נדון גם בסדרה של סדנאות חד-ודו-לאומיות, שמטרתן הייתה לחזק את הדבקות בערך החופש האקדמי. מבין הסדנאות הדו-לאומיות יש לציין כנס גדול בנושא "קוד אתי לאקטיביזם בתחום השלום" שנערך בירושלים ב-31 במאי 2006 בהשתתפות 100 איש. לגבי המפגשים החד-לאומיים, בצד הישראלי נערכו שניים באוניברסיטת חיפה. התגובות היו לרוב חיוביות והועלו שאלות רבות. בצד הפלסטיני, נערכו מפגשים בג'נין, רמאללה וירושלים. מערך העקרונות שהוצע הוגש למועצה הפלסטינית ולמשרד החינוך הישראלי.

(ט) הפרוייקט טרם הושלם. לפני שנוכל לעבור לשלב הבא, צפויה לנו עוד עבודה רבה והוצאות שאינן כלולות בתקציב. יתכן ואחד המהלכים הבאים יהיה מחקר מעמיק יותר של הערכים האתיים המשותפים הדרושים לשיח אזרחי בנושא השלום. כמו כן, יתכן ואונסק"ו תצטרך לכנס ראשי אוניברסיטאות ורקטורים משני הצדדים כדי לבחון ולדון במערך הערכים בצורה ביקורתית, לקדם את הערכים המשותפים בקבוצות דיון חד-ודו-לאומיות ולפתח תוכנית גמישה שתתאים לאקלים הפוליטי המשתנה.

משוב מישראלים ופלסטינים

בחלק זה, נביא סיכום קצר של ממצאינו על מנת לספק לקורא בסיס מסוים לניתוח ולמסקנות שיבואו לאחר מכן.

³ "קבוצת ברסלונה" כללה עשרה ישראלים ועשרה פלסטינאים, כולם אנשי אקדמיה, אשר נפגשו בפעם הראשונה במאי 2004 בברסלונה, תחת חסותו של המרכז לתרבות עכשווית, על מנת לדון באחריות החברתית של אנשי אקדמיה בתקופות של קונפליקט אלים, ותרומתם חשובה מאוד לפרוייקט זה. הקבוצה ממשיכה להיפגש בירושלים ובברסלונה ויוזמת חקירה של רעיונות שניתן יהיה לחלוק עם הנהלות אוניברסיטאות ישראליות ופלסטיניות.

אנשי האקדמיה הישראלים נחלקו לאלה הסבורים שתפקיד אנשי האקדמיה בחברה הוא להיות אובייקטיביים ולעסוק במחקר (א-פוליטי), ולאלה שראו בתפקיד זה אחריות פוליטית וחברתית וסברו שעובדת היותם באקדמיה מעניקה להם מעמד ייחודי שממנו הם יכולים להפיץ רעיונות ולסייע בעיצוב דעת הקהל. בתוך הקהילייה האקדמית הישראלית, רבים מתומכי הרעיון של מערך עקרונות להידברות ולשיתוף פעולה הדגישו שמטרת המסמך היא לא להיות אמירה פוליטית, אלא להצביע באופן ספציפי על התנאים הדרושים לשיתוף פעולה, כגון חופש תנועה, גישה למעבדות וכיו"ב. לפיכך, מערך עקרונות זה אינו העתק של קודים בינלאומיים קיימים. אף על פי כן, בקבוצת המיקוד הישראליות רווחה הדעה שמערך העקרונות צריך לשקף עקרונות אוניברסאליים המגשרים על פערים ואינם ניתנים לפירושים סותרים. רבים מן המשתתפים סברו גם שאין לחייב לפעול על פי העקרונות הנ"ל בפרויקטים משותפים, ושאוּלי הקוד האתי צריך להיות מורכב מסעיפים שמתוכם אנשי האקדמיה, הנוטים לאינדיבידואליזם, יוכלו לבחור את מה שמתאים להם ולהיצמד לזה מתוך בחירה.

היו ישראלים שהציעו שמערך העקרונות יכלול כללי התנהגות בשיתוף פעולה ויגדיר מצבים קיצוניים בהם תהיה הצדקה להפסיק את שיתוף הפעולה. על המסמך להיות בעל אופי כוללני ולשים דגש על האחריות האישית והקולקטיבית באופן שיעודד בחינה עצמית. יש לעודד את שני הצדדים להתנסות בתנאים של הצד השני, ולכן יש לעודד קיום פגישות גם בשטחי הרשות הפלסטינית, ולא רק בשטח ישראל, ושימוש בשתי השפות – ערבית ועברית – או, לחילופין, בשפה ניטרלית כגון אנגלית. צריכה להיות פתיחות ושקיפות בכל שלבי העבודה, בצורה שתאפשר להתגבר על התנגדות מוסדית, חברתית ופנים-אוניברסיטאית.

הישראלים שהתנגדו לרעיון של יצירת מערך עקרונות להידברות ולשיתוף פעולה טענו כי הם חוששים שהדבר יגרום לפוליטיזציה של שיתוף הפעולה. הם ייחסו יותר חשיבות לפרויקטים מעשיים מאשר למסמך בעל אופי הצהרתי וחששו שיצירת מסמך כזה תעורר תגובה שלילית, אשר תזיק לקשרים המשמעותיים המעטים שקיימים בין ישראלים לפלסטינים. אחרים טענו ששיתוף פעולה אקדמי צריך להתפתח באופן טבעי, ללא עידוד מלאכותי, ושם האלימות היא אחד המכשולים המשמעותיים ביותר בדרך לשיתוף פעולה, המשימה האמיתית היא להיאבק בטרור.

אנשי האקדמיה הפלסטינים מתחלקים, מאז פרוץ האינתיפאדה הראשונה, לאלה שנשארו באוניברסיטאות, אלה שעברו לעבוד בגופים מקצועיים (NGO), אלה שהצטרפו למפלגות פלסטיניות בתור אידיאולוגים ואלה שהלכו לעבוד ברשות הפלסטינית. חלקם ממשיכים לעבוד על פעילויות נתיב ב' וסוגיות מדיניות, ואילו אחרים עזבו את המגזר הציבורי מתוך תסכול. בדומה לעמיתיהם הישראלים, אנשי האקדמיה הפלסטינים מתחלקים לאלה הסבורים שתפקידו של איש האקדמיה מוגבל להוראה ולהשפעה על החברה באמצעות מחקר ובאמצעות השפעתו על הדור הצעיר, ולאלה המאמינים שעל אנשי אקדמיה מוטלת אחריות פוליטית וחברתית להיות בחיל החלוץ של החברה. אם זאת, רבים מן המשתתפים התנגדו ליצירת מערך עקרונות להידברות ולשיתוף פעולה עד שלא יחול שינוי של ממש במצב הפוליטי הנוכחי⁴. רבים מאנשי האקדמיה והאינטלקטואלים הללו הביעו רצון לבחון אפשרות זו אם וכאשר תקום מדינה פלסטינית לצד ישראל ותשנה את המאזן הלא-סימטרי הקיים.

⁴ מאז קיום קבוצת המיקוד התרחשו מספר שינויים, שטחיים בינתיים. שינוי עמדה זו תלוי במידה שבה יורגשו שינויים אלה בשטח.

המשתתפים הפלסטינים הזכירו גורמים רבים העשויים להפריע להידברות ולשיתוף פעולה. גורמים אלה נובעים מהמצב בשטחים וכוללים, בנוסף לכיבוש הישראלי, את משבר הזהות הפלסטינית, היעדר חופש הדעות, וכוחן של קבוצות מיליטנטיות המאיים על ביטחונם האישי והמקצועי של חברי אקדמיה. גם מבנה האוניברסיטאות מהווה מכשול, מכיוון שעקב שכר נמוך חברי אקדמיה רבים נאלצים לעבוד בעבודה נוספת, וישנה תחרות עזה על משרות בין בעלי תארים מקומיים ובעלי תארים מחו"ל.

בנוסף לכך, נשמעה גם התנגדות ממוקדת יותר הנובעת מניסיון קודם בפעולות הידברות. לדברי אחד המשתתפים, "הפסדנו כאשר ניסינו להתנגד לישראל, והפסדנו שוב כאשר ניסינו להסדיר את היחסים עמה ללא הכנה מתאימה". אחרים הרגישו שאנשי אקדמיה ישראלים הם ציונים הומניסטים או שונאי פלסטינים, ועמדותיהם אלה מונעות שיתוף פעולה. היו גם פלסטינים שהזכירו את הקמפיין לעשיית חרם אקדמי על ישראל ואמרו שאינם יכולים להתנגד לקמפיין עקב שתיקתם של חברי האקדמיה הישראלים בכל הנוגע לכיבוש. כמו כן, הובאו דוגמאות לניסיונות הידברות קודמים שנכשלו. היו שהאמינו שיש להשאיר את המשא ומתן לפוליטיקאים מקבלי ההחלטות.

פלסטינים מעטים תמכו ברעיון של יצירת מערך עקרונות להידברות ולשיתוף פעולה כבר עכשיו, בהנחה שאנשי האקדמיה הישראלים תומכים בזכותו של העם הפלסטיני להגדרה עצמית ולמדינה. מספר משתתפים היו מוכנים לתמוך בשיתוף פעולה מקצועי ללא תלות בעמדות פוליטיות, ואילו אחרים הסכימו לשיתוף פעולה רק בין "עמיתים משני הצדדים" (כלומר, אנשי אקדמיה ואינטלקטואלים מן השמאל). הדעות נחלקו בשאלה האם מערך העקרונות צריך להיות מבוסס על ערכים לאומיים או בינלאומיים, אך הייתה הסכמה על כך שאינו צריך להיות בגדר חוק או כלי להגבלת חופש המחשבה, וכן שהוא צריך לכלול את הערכים והנורמות הספציפיים הרלוונטיים לשיתוף פעולה ישראלי-פלסטיני, כולל אחריותם של אנשי אקדמיה כלפי עמיתיהם בני ארצם. במערך העקרונות יש לשים דגש על אחריות חברתית, קבלת השונה, והבנת צרכיו ועמדותיו של הצד השני. בדומה לעמיתיהם הישראלים, אנשי האקדמיה הפלסטינים הדגישו את הצורך בשקיפות, במחויבות לחזון משותף ולא למטרותיהם של בעלי קרנות המימון ובפעילות למיגור נטיות להצדקת אלימות, וכן את הצורך בהתנהגות מקצועית ואובייקטיבית.

חשיבותו של קוד אתי מקצועי⁵

חשוב לעשות את ההבחנה בין אתיקה כתיאוריה מוסרית (למשל, המסורות הפילוסופיות של אפלטון, אריסטו ושפינוזה), לאתיקה מקצועית, המהווה אוסף של נורמות התנהגותיות הנוגעות לאנשים השייכים לארגון מסוים (למשל, אתיקה צבאית, רפואית או משפטית). אתיקה אמנם מגדירה את העקרונות הכלליים של התנהגות מוסרית, אך לעומת אתיקה מקצועית, היא אינה בהכרח מגדירה את כללי ההתנהגות הספציפיים. עקרונות אתיים כדוגמת "לא תרצח" מבססים את היסודות האוניברסאליים להתנהגות מוסרית, ואילו אתיקה מקצועית מכתובה כללים ספציפיים, למשל "אסור לנותני שירות ציבורי לקבל מתנות ממקבלי השירות", הקובעים את ההגבלות המוסריות החלות על קבוצה מסוימת. מעצם הגדרתה, אתיקה מקצועית מוגבלת לנציגי קבוצה או ארגון מסוימים ומתייחסת למאפיינים ספציפיים המיוחדים להם. יש להדגיש, אם זאת, שהזכויות והחובות המוגדרות

⁵ לניתוח מקיף של חשיבות קיומו של קוד אתי מקצועי והרלוונטיות שלו לאנשי אקדמיה ישראלים ופלסטינים ראה את תרומתה של יונית לבנון של נספח 4 של הדו"ח המלא, המופיע באינטרנט.

תחת אתיקה מקצועית אינן מהוות תחליף לזכויותיו וחובותיו המוסריות הכלליות של בעל המקצוע כאדם. האתיקה המקצועית אינה אלא תוספת, ואסור בשום פנים ואופן שתהיה מנוגדת לעקרונות אלה.⁶

תפקיד העקרונות המנחים

בדומה לאתיקה מקצועית, מערך עקרונות להידברות ולשיתוף פעולה משרת הן את הקהילות המקצועיות והן את החברות הנמצאות בקונפליקט ממושך במספר דברים. הוא מספק קווים מנחים לשני סוגי אינטראקציות: בין בעלי מקצוע מסוים לבין לקוחותיהם, ובין בעלי המקצוע לבין עצמם. מערך עקרונות מנחים בו-זמנית משקף ויוצר את החובה הציבורית כלפי בעלי המקצוע כביטוי לכבוד שרוכש הציבור כלפי פעילותם המקצועית. יש לו חשיבות גדולה בחינוכם של בעלי מקצוע חדשים מכיוון שהוא קובע מטרות, ערכים ומתן שירות לציבור, ובו בזמן מחזק ערכים אלה באמצעות מעקב אחרי התנהגותם של העמיתים למקצוע.⁷

המכשולים שבדרך

הסוגיות של חוסר סימטריה, נורמליזציה והדדיות מהוות מכשול משמעותי בשיתוף פעולה ישראלי-פלסטיני בכל התחומים, כולל פיתוח ויישום של קוד אתי לשיתוף פעולה אקדמי. לחוסר הסימטריה, מאפיין אינהרנטי ברובם הגדול של קונפליקטים אלימים, ניתנת פרשנות שונה על ידי שני הצדדים. הצד הפלסטיני מדגיש את חוסר השוויון בין הכובש (ישראל) לנכבש (הפלסטינים), מחפש סולידאריות ועושה מאמצים לאזן בין הכוחות, ואילו הצד הישראלי מצביע על עליית האנטישמיות ועל היותה של ישראל ארץ קטנה המוקפת במי שנתפסים כאויבים.⁸ ההגדרה של נורמליזציה אצל הפלסטינים היא "בניית יחסים פתוחים והדדיים עם ישראל בכל התחומים, כולל התחום המדיני, הכלכלי, החברתי, התרבותי והחינוכי".⁹ הדעות בסוגיה זו נחלקות: תומכי הנורמליזציה רואים בה את תהליך שילובה של ישראל במזרח התיכון, ולפיכך שינוי באופי היחסים הא-סימטריים והמזיקים עמה, ואילו אחרים מתנגדים לה משום שמשמעה לקבל, ואולי אף לתת לגיטימציה, לעוול שנגרם להם עקב יצירתה והתרחבותה של מדינת ישראל. ההתנגדות לנורמליזציה מולידה יוזמות כגון החרם האקדמי על ישראל וגורמת להפעלת לחץ רב על אותם פלסטינים שכן היו מעוניינים בשיתוף פעולה עם ישראל. הרעיון של הדדיות, שבו שני הצדדים בקונפליקט לוקחים אחריות על מעשיהם, נמצאת לעיתים קרובות במוקד התעסקותם של ליברלים ישראליים, המתנגדים לסולידאריות ללא תנאים עם הפלסטינים. אך בדרך כלל ניתן לראות

⁶ לדיון נוסף בעמדות שונות על אתיקה מקצועית ראה את הדו"ח של אמאל ג'אדו בנספח 5.
⁷ אמיר מ., "שטרה, אתיקה ופיקוח", בתוך: דוב יזרעלי ונעם זהר (עורכים), *אתיקה ואחריות חברתית: עיונים ישראליים*, הוצאת צריקובר, 2000, עמ' 91-92.

⁸ Kaufman, E. (2004). "The quest for reciprocity in an asymmetric conflict: problems and prospects of Israeli/Palestinian academics' engagement in peacebuilding", in Josep Ramoneda et al., *Breaking the Wall – The Social Responsibility of Palestinian and Israeli Academics and Intellectuals at Times of Violent Conflict: An Introspective Search*. עמ' 59-86, 2005.

⁹ Salem, W. (2004). "The Anti-Normalization Discourse in the context of Israeli-Palestinian peace building", *Breaking the Walls*, in Ramoneda et al., op. cit., pp. 87-106.

הדדיות בצורתה השלילית, כאשר כל צד מאשים את הצד השני בפתיחת מעגל האלימות.¹⁰

אתגר נוסף נובע מן השוני באג'נדות של הפרטנרים הישראליים והפלסטיניים.¹¹ בין השאר עקב הקונטקסט החברתי-פוליטי הלא שוויוני של שתי החברות, חברי אקדמיה ואינטלקטואלים פלסטינים נוטים להתמקד בסוגיות של פיתוח חברתי פנימי יותר מאשר בשיתוף פעולה עם ישראל, בעוד שבקבוצות המיקוד הישראליות הייתה יותר התמודדות עם הסוגיה הצרה של שיתוף פעולה עם חברי אקדמיה פלסטינים. הסוגיה מתקשרת גם למתח הקיים בין הפוליטיקה לאקדמיה. לעומת רוב הישראלים, המשתתפים בפרויקטים מחקריים משותפים לשם המחקר גרידא, פלסטינים לעיתים עושים זאת על מנת להשיג מטרה פוליטית. שיתוף הפעולה קשה במיוחד במדעי החברה והרוח, מכיוון שבתחומים אלה נושאי המחקר קשורים יותר לסוגיות הפוליטיות מאשר במדעי הטבע. כמו כן, נדרשים מאמצים לוגיסטיים ומדיניים רבים על מנת לארגן פגישה פנים-מול-פנים עקב המחסומים המשפטיים, הפיזיים והפסיכולוגיים המפרידים בין הישראלים לפלסטינים. מכשולים אלה, יחד עם אדישותם הכללית של חברי האקדמיה הישראלים והתמקדותם של הפלסטינים במאבק הלאומי, תורמים להיסגרותם של אנשי האקדמיה הישראלים והפלסטיניים כאחד איש איש בקהילתו.

מימון: גם נושא המימון עלול ליצור בעיות ולהקשות על שיתוף פעולה משמעותי. ראשית, האפשרות לקבל כסף עבור פרויקטים משותפים עלולה להוביל לשיתוף פעולה אינסטרומנטאלי, שבו ההידברות נתפסת כדרך להשיג מענק מחקרי, ולא כאמצעי לשפר את היחסים בין הישראלים לפלסטינים. במצבים מסוימים, ישראלים ופלסטינים יאלצו למצוא "פרטנר בצד השני" על מנת לזכות בתקציב המחקרי המיוחל וישתתפו בפרויקטים משותפים לא מתוך רצון בשיתוף פעולה, אלא מתוך שאיפה לשרוד (ובמקרים מסוימים – להרוויח) במצב הכלכלי ההולך ונהיה קשה יותר מיום ליום. קשרים כאלה עשויים אף להגביר את העוינות וחוסר האמון בין הצדדים מכיוון שכאשר קשרי העבודה עומדים בפני קשיים, קל יותר לחזור לסטריאוטיפים הישנים. חלק גדול מן היוזמות המשותפות הרבות שקמו בתקופה של הסכם אוסלו נפלו למלכודת זו ונעלמו במהירות לאחר התמוטטות תהליך השלום וסגירת ברז התקציבים.

בעיה נוספת הקשורה למימון היא הניגוד הקיים לעיתים בין האג'נדה של התורמים לבין הצרכים, המטרות והאינטרסים של מקבלי התרומות. כתוצאה מכך, קורה לפעמים שהמאמץ המשותף מופנה למילוי דרישותיהם של התורמים הבינלאומיים ולא של הישראלים והפלסטינים המעורבים בפרויקט, דבר שמקטין באופן משמעותי את הסיכויים להצלחה. מספר משתתפים ציינו שהעניין בפרויקטים של יישוב הסכסוך גדול יותר בקרב ארגונים בינלאומיים מאשר בקרב ארגונים מקומיים, במיוחד אחרי האכזבה שגרמה התפוגגותם המהירה של פרויקטים משותפים אחרי אוסלו. מאז תחילת אינטיפאדת אל-אקצה קשה יותר לתורמים למצוא פרטנרים שיסכימו לשתף פעולה. ישנם אנשי אקדמיה ישראלים החושבים שעקב המצב החברתי והפוליטי שיתוף פעולה עם פלסטינים עלול לפגוע בסיכוייהם לקידום באקדמיה. מאידך, פלסטינים מצפים מהם לנצל את השפעתם לגרימת שינוי חברתי-פוליטי משמעותי אשר יוביל לסיום הכיבוש. ציפיות סותרות כאלה, יחד עם המאמץ המפרך לנסות ולהסכים על אסטרטגיית מחקר משותפת ותהליך הכתיבה, גורמות לרבים להטיל ספק באפשרות של שיתוף פעולה עתידי, גם אם ימצא לכך מימון.¹²

¹⁰ קאופמן א.

¹¹ תובנה זו וכמה אחרות המופיעות בפרק זה לקוחות מההערכה החיצונית של מאיה כהנוף ועטה קיימארי, המופיעה בדו"ח

המלא ובאינטרנט.

¹² לדיון מורחב בנושא המימון ראה הערכה בדו"ח המלא, המופיע באינטרנט.

עקרונות שיתוף הפעולה האקדמי

הרציונל: אין שום צורך להמציא מערך של עקרונות לשיתוף פעולה בין אינטלקטואלים ואנשי אקדמיה מאפס. ישנם תקדימים רבים עליהם ניתן להתבסס, כשאוּלי הבולט מביניהם הוא "ההצהרה על העקרונות של שיתוף פעולה בינלאומי ישראלי-פלסטיני בנושאים מדעיים ואקדמיים". מסמך זה, (הנקרא "הצהרת רומא" על שם המקום בו נחתם, באוניברסיטת לה ספיינצה ברומא), שנחתם בחודש מאי 2004 על ידי רקטורים ונשיאים של חמישה מוסדות אקדמיים ישראליים וארבעה פלסטיניים, מפרט את המסגרת האתית ל"יצירת אוירה של שיתוף פעולה והבנה הדדית ולקידום פרויקטים מדעיים ואקדמיים משותפים, בהתאם לאינטרסים של כל הצדדים במזרח התיכון".¹³ בעוד שבמסמך מפורטים ערכים אוניברסאליים רחבים, הרקטורים הסכימו על מספר סעיפים עיקריים המבוססים על תפקידם כאנשי אקדמיה ואינטלקטואלים, והראשון שבהם הוא "יצירה ושמירה על תנאים שימנעו אפליה לרעה של כל מוסד אקדמי, חוקר או סטודנט, ויאפשרו לכל הנ"ל ללא יוצא מן הכלל חופש מלא לעסוק בפעילותם האקדמית ברמה הלאומית, האזורית או הבינלאומית".

למרות צרות מטרתיה ואפשרויות יישומה, ולמרות המספר המצומצם של החותמים עליה, הצהרת רומא מהווה עבורנו בסיס לעבודה ותקדים היסטורי הנותן לגיטימציה למאמצים שלנו. היא גם מאחדת אנשי אקדמיה ואינטלקטואלים – במקרה זה דרך תפקידיהם כמנהיגי מוסדות – סביב נושאים של עניין משותף: חופש אקדמי, התפתחות של מוחות צעירים, ויצירת סביבה סובלנית ופולורליסטית. ואכן, הצהרותיהן של אוניברסיטאות פלסטיניות וישראליות רבות משקפות נושאים אלה ואחרים.¹⁴ הערך אולי הנפוץ ביותר בהצהרות אלו הוא הערך של *שוני ופולורליזם*, המפורט שם במונחים של סובלנות, כבוד ועידוד מגוון רחב של צורות ביטוי אינטלקטואליות, תרבותיות ואומנותיות. שיתוף פעולה בינלאומי והבנה בינתרבותית לצורך קידום השלום והצדק הן מטרות קרובות, המבטאות לעיתים קרובות במונחים של עידוד קיום דיונים פתוחים, קשר עם החברה וחינוך ל"מנהיגות, שלום וערכים דמוקרטיים, לשמש כקול ההיגיון, המצפון והרחמים בקהילה המקומית והעולמית".¹⁵ מספר אוניברסיטאות אף מפרטות באופן ספציפי על הערך החשוב של "שיתוף פעולה בינלאומי", "הבנה הדדית ושיתוף פעולה בין האוכלוסייה היהודית והערבית בתוך הקמפוס ומחוצה לו", ו"שימוש במומחיותם לקידום תהליך השלום... בפרויקטים משותפים עם עמיתים מהארצות השכנות".¹⁶

אוניברסיטאות אחרות מפרטות על האפשרות של שיתוף פעולה המבוסס על עקרונות אקדמיים ספציפיים כגון אינטרס מחקרי משותף,¹⁷ או מכריזות על תמיכתן בזכות לחינוך על ידי סיוע בביטול ההגבלות על תנועתם וגישתם של סטודנטים ופרופסורים פלסטינים. במקרים מסוימים, קשורים את הערכים של חופש אקדמי, חופש ביטוי ושיווין זכויות

¹³ לטקסט המלא של אמנת רומא ראה נספח 10.

¹⁴ לקטעים מתוך אתרי אינטרנט של אוניברסיטאות ולכתובות האתרים שבהם ניתן למצוא את הטקסט המלא ראה נספח 6.

¹⁵ מתוך הצהרת המטרות של אוניברסיטת אל-קודס (ראה נספח 6).

¹⁶ אוניברסיטת אל-קודס, אוניברסיטת חיפה, אוניברסיטת תל-אביב (ראה נספח 6).

¹⁷ למשל, אוניברסיטת בן-גוריון מצהירה על הערך של "שיתוף פעולה עם ארצות בעלות אקלים דומה, במיוחד ארצות במזרח התיכון" (ראה נספח 6).

לנושאים פוליטיים כמו התנגדות לכיבוש הישראלי או הבעת מחויבות לצינונות.¹⁸ נטייה זו משקפת את המכשולים שנידונו בסעיף הקודם, בעיקר את הסוגיות של נורמליזציה והדדיות. למשל, בהצהרה של קבוצת FFIPP (Faculty for Israeli-Palestinian Peace) International), מופיע "פיוס משמעותי בין עדות או קבוצות אתניות אויבות באמצעות פרויקטים תרבותיים וחינוכיים" ו"קונפורמיות לחוק הבינלאומי, כולל זכות האדם ללמוד וללמד". אך הקבוצה גם קוראת ל"חופש מכיבוש צבאי, פלישה וסיפוח שטחים", והדבר מונע מחברי אקדמיה ישראלים רבים להשתתף בה. FFIPP אמנם מציבה בסיס חשוב לשיתוף פעולה אקדמי ישראלי-פלסטיני, אך היא גם משקפת את האפשרויות והאתגרים במציאת שפה משותפת.

תוך שימוש במקורות תיאורטיים, מסמכים דומים (כמו הצהרת רומא) וממצאי המחקר שלנו, הצלחנו לחבר טיוטה של מערך עקרונות להידברות ולשיתוף פעולה. השתדלנו מאוד לעשותו עקבי (עקרונות שאינם סותרים זה את זה), שימושי (מבוסס על רעיונות מעשיים) ובעל אופי אוניברסאלי (מושפע מנורמות מקומיות ובינלאומיות מקובלות). מערך העקרונות, שטרם הושלם, מהווה נקודת מוצא לדין ולהידברות ופיתוח לשינויים בהתאם להתקדמות שיחולו ביחסים בין החברה האזרחית הישראלית וזו הפלסטינית. הוא מהווה כלי להרחבת מעגל המשתתפים במשא ומתן ולפיתוח קונצנזוס על סוגיות חשובות נוספות הקשורות לקונפליקט.

חיפוש שפה משותפת

הצורך במערך עקרונות להידברות ולשיתוף פעולה הולך ומתגבר בימים אלה, כשהמנהיגים של שני הצדדים עולים על מסלול המכשולים שבדרך לחידוש המסע ומתן ונאלצים להתמודד עם מתנגדים מהציבור שלהם. בחירתו של מחמוד אבאס (אבו מאזן) לנשיא הרשות הפלסטינית על מצע של הפסקת האלימות בינואר 2005 ונסיגת ישראל מעזה בהנהגתו של ראש הממשלה אריאל שרון נתנו תקווה לאלה שפועלים למען משא ומתן, אך מספר רב של מתנחלים ולאומנים משיחיים ישראלים ושל ארגוני טרור פלסטיניים המתנגדים לשלום ומאיימים להמשיך לפגוע במטרות ישראליות ממשיכים לאיים על תהליך הפשרת היחסים. עדיין מוקדם מדי כדי לקבוע האם הקהילות האקדמיות-אינטלקטואליות של ישראל והרשות הפלסטינית יגיבו לתחושת הדחיפות המחודשת וייצרו אוירה שתאפשר משא ומתן, אך ממצאינו מצביעים על כך שקיים פוטנציאל אמיתי לשינוי. מספר רב של ישראלים ופלסטינים מאמינים ביכולתו של מערך עקרונות להידברות ולשיתוף פעולה לתרום לשיתוף פעולה ממושך בתקופה של קונפליקט. כמו כן, ישנה הסכמה על כך שקיום מערך עקרונות כשלעצמו איננו מספיק; על העקרונות להיות מופנמים, מיושמים ונתונים תחת פיקוח של גוף חיצוני. רבים מאמינים שעבודה משותפת היא חיונית מפני שהיא מסייעת להומניזציה של ה"אחר" ומעניקה פנים ל"אויב", ולכן חשוב במיוחד להמשיך לעבוד יחד גם בתקופות של קונפליקט. אם זאת, עבור הפלסטינים במיוחד העבודה המשותפת צריכה להיות מבוססת על התגייסות למאבק נגד הכיבוש ונגד תנאיהם הנוכחיים. ישנם חוקרים ישראלים שאינם מוכנים לצאת באמירות פוליטיות כתנאי מקדים לשיתוף פעולה אקדמי (הם מעוניינים בשיתוף פעולה מקצועי בלבד, כמו עם עמיתים מאירופה או מארצות הברית), אך ישנם גם כאלה המוכנים לעשות זאת בתנאי שה"עזרה" תהיה הדדית.

הערכים הבסיסיים ששני הצדדים הסכימו עליהם היו כבוד הדדי, מתן לגיטימציה לאחר וקיום הזכות לחינוך באופן שווה. גם הפלסטינים וגם הישראלים הכירו באחריות המוטלת

¹⁸ ראה, למשל, את ההצהרות של אוניברסיטת ביר-זית והאוניברסיטה העברית (נספח 6).

על אנשי אקדמיה ואינטלקטואלים לקיים ערכים אתיים ולגרום לחברה לקחת אחריות על דבריה ומעשיה באמצעות גישתם למידע, עבודתם עם רעיונות והשפעתם על הדור הצעיר. לדברי אחד המשתתפים בקבוצת המיקוד, "מכיוון שחינוך לשלום צריך להיות מושתת על ערכים אנושיים ולא רק על היעדר מלחמה, צריכים להוביל אותו פילוסופים, אנשי רוח, מנהיגים וסופרים."¹⁹ אנשי אקדמיה ואינטלקטואלים הם במקרה הטוב מעצבי-דעה חשובים. בנוסף לכך, קבוצה חברתית זו צריכה לפעול לפיתוח חשיבה ביקורתית, לתת כבוד לשונה ולקדם למידה והידברות. כפי שאמר ז'אן-פול סארטר, אינטלקטואל ביקורתי צריך "לגנות אי-צדק כאשר הלה מתרחש".

אך גם אם רוב אנשי האקדמיה אינם שואפים לתפוס תפקיד מפתח בחברה הרחבה, ניתן להאמין שכמו בכל תחום מקצועי אחר, האחריות והאתיקה המקצועית שלהם סובבות סביב הרעיון של חופש אקדמי. לפיכך, אנו מקווים שמכנה משותף נמוך ביותר זה יכול להוות ערך משותף לרוב הגדול של המדענים, החוקרים והאינטלקטואלים הישראלים והפלסטינים. מחויבות לעקרונות אינה מייצגת הסכם פוליטי כלשהו, אלא מציגה את מסגרת הציפיות לצורת הדיבור וההתייחסות ל"אחר" בזמן הוראה או פעילות מחקרית אשר כל צד מציב לצד השני.

¹⁹ עבודת המרכז ליישוב סכסוכים ופיוס (CCRR), קבוצת ברסלונה.

הצעת מערך עקרונות לשיתוף פעולה אקדמי ישראלי-פלסטיני: לתרגם את דבקותנו המשותפת בחופש האקדמי למעשים

מסגרת התייחסות בינלאומית

מסמך משותף זה הושפע מ:

1

1. תמיכתנו המשותפת בזכות לחינוך, כנאמר בהצהרה האוניברסלית בנושא זכויות האדם (סעיף 26, 10.12.1948): "החינוך יכוון לפיתוחה המלא של האישיות ולטיפוח יחס כבוד לזכויות האדם ולחירויות היסודיות. החינוך יטפח הבנה, סובלנות וידידות בין כל העמים והקיבוצים הדתיים והגזעיים, ויסייע למאמץ של האומות המאוחדות לקיים את השלום."
2. מחויבותנו המשותפת לחופש אקדמי, הנתמך על ידי איגוד האוניברסיטאות הבינלאומי. ניתן להגדיר את עיקרון החופש האקדמי כחופש של הקהילה האקדמית – כלומר, חוקרים, מרצים וסטודנטים – לעסוק בפעילות אקדמית בתוך המסגרת שהוגדרה על ידי הקהילה, תוך מתן כבוד לכללי האתיקה ולסטנדרטים בינלאומיים וללא כל לחץ חיצוני. זכויות מעניקות גם חובות, החלות על הפרט והאוניברסיטה באותה מידה שהן חלות על החברה והמדינה.
3. הקריאה של חוקת אונסק"ו, אשר התקבלה בלונדון ב-16 בנובמבר 1945: "ששולם אשר יתבסס באופן בלעדי על הסדרים פוליטיים וכלכליים בין ממשלות לא יזכה בתמיכה כנה וממושכת של עמי העולם, ולפיכך שלום מוצלח חייב להתבסס על הסולידאריות האינטלקטואלית והמוסרית של האנושות."

הקדמה

לאחר שנים של עימות אלים, אנשי אקדמיה ואינטלקטואלים באזורנו ובעולם כולו מקווים שמוסדות ישראליים ופלסטיניים להשכלה גבוהה יוכלו למלא את אחריותם החברתית ולתרום את חלקם למען שלום צודק (פיתרון שיהיה מקובל על שני הצדדים). תקווה זו, יחד עם תחושת האחריות החברתית, הולידה את מסגרת התייחסות שלהלן:

1. אנו: מודעים לכך שאחריותנו נובעת מגישתנו המיוחדת להשכלה גבוהה ומפיתוח של חשיבה עצמאית ורוח הגילוי.
2. ערים למשימה האוניברסאלית שלנו לפתח ידע אינטלקטואלי, מדעי ותרבותי ולהתקדם בהתאם לעקרונות של זכויות האדם.
3. מכירים בתפקיד החשוב שאוניברסיטאות – באמצעות מחקר, הוראה ושירות לקהילה – יכולות לשחק בפיתוח הבנה אנושית ותרבותית בין שני העמים ובהעברת ידע, מדע וטכנולוגיה.

4. מודעים לעובדה שהמורשת התרבותית המשותפת שלנו, כלומר שלושת הדתות המונותיאיסטיות של עמינו, היוו בעבר את ערש הציוויליזציה.
5. מבינים ששיתוף פעולה צריך להיות מבוסס על עקרונות השוויון, ההדדיות, כבוד האדם, הסובלנות והכבוד ההדדי.
6. מקבלים את העובדה שבשאיפתנו לעקרונות אלה, עלינו להימנע מכל צורה של הטרדה, ניצול, אפליה, הפחדה, או כל התנהגות אחרת הסותרת את עקרונות האתיקה.
7. בהיותנו מודעים לצורך לגשר על הפער, אנו טוענים שעל הקשרים להיות מבוססים לא על כוח, אלא על שיווין, עזרה הדדית וסולידאריות. בהתבסס על השאיפה לקדם פרויקטים מדעיים ואקדמיים משותפים בהתאם לאינטרסים של כל הצדדים במזרח התיכון, יש להכיר בהשכלה הגבוהה ככלי מרכזי למאבק נגד אי-השוויון בין עמים, בני אדם וקבוצות.
8. אנו קוראים לכל אנשי האקדמיה, המדענים והאינטלקטואלים לפעול באופן אקטיבי ליצירה ושמירה על תנאים שימנעו אפליה לרעה של כל מוסד אקדמי, חוקר או סטודנט, ויאפשרו לכל הנ"ל ללא יוצא מן הכלל חופש מלא לעסוק בפעילותם האקדמית ברמה הלאומית, האזורית או הבינלאומית.
9. מכיוון שמערך עקרונות זה מושתת על הערכים המשותפים של זכויות האדם, דמוקרטיה ושלווה, יש צורך לתרגם את הדיאלוג לפעולה בצורה שתצליח להתגבר על הקשיים הקיימים. למרות שהעקרונות שלהלן אולי רלוונטיים יותר לישראלים ופלסטינים באופן ספציפי, אנו בכל זאת קוראים להרחיב אותם לרמה העולמית.

ערכים

העקרונות להידברות ולשיתוף פעולה המפורטים בסעיף ד' מעוגנים בערכים הבאים:

1. **ערכים אקדמיים:** כאנשי אקדמיה, אנו מחויבים לנהוג בהתאם לחובתנו המקצועית, להגן על חופש המחשבה, לחלוק מידע זה עם זה באופן גלוי, ולקחת אחריות על מוצא פינו. אנו מחויבים לנהל מחקר מדויק, רציני ואובייקטיבי ולהיות מעורבים בלמידה. נביע סולידאריות עם אנשי אקדמיה אחרים בני ארצנו בהגנה על חירותם האקדמית.
2. **ערכים הומניסטיים:** אנו מעריכים דמוקרטיה, שיווין וחירות. אנו מעריכים שיתוף נרחב ופתיחות חברתית ומוכנים לשתף פעולה עם מגוון רחב של אנשים בעלי דעות שונות. אנו מתחייבים לפעול למען אי-אלימות בחברה שלנו ולהתנגד לכיבוש וכוחניות.
3. **ערכים של יחסים:** אנו מודעים לקשיים ההיסטוריים של היחסים בין החברות שלנו ומתחייבים לטפל בבעיות של הדדיות וחוסר סימטריה. אנו מתחייבים לפעול למען מחילה ולהביע את מחויבותנו לעבוד יחד למען השלום. אנו מתחייבים לנסות ולהבין את הצרכים, הבעיות והעמדות של הצד השני ולעבוד יחד במקום לנהל פרויקטים מקבילים. כמו כן, נשתמש באמצעים שקופים לפיתרון הקונפליקטים בינו.
4. **ערכים כלכליים:** אנו מתחייבים לעבוד למען מטרותינו המשותפות, ולא למען רווח אישי או קבוצתי. לא נשנה את עמדותינו בהתאם להימצאות תקציבים, ונשתמש בכספים אך ורק למטרות אליהן נועדו.

העקרונות

1. להבטיח את חופש הדיבור וההוראה, לטפח את ערך הסובלנות כלפי דעות וסותרות, להתנגד לשימוש בערך חופש הביטוי כמסווה להסתה לאלימות, ולפעול לקידום אי-אלימות בקמפוס, בקהילה ובצד השני.
2. להבטיח לאנשי אקדמיה את חופש התנועה, אשר הוגבל במשך שנים הן מבחינת השתתפות בכנסים בינלאומיים בחו"ל, והן מבחינת גישה לאזורים מסוימים בארצם שלהם והיכולת להיפגש עם עמיתיהם.
3. להתעקש על כיבוד הזכות האוניברסאלית לחינוך. יש לאפשר לכל סטודנט גישה חופשית לשיעורים, ללא אישורים הניתנים באופן שרירותי, ותנועה חופשית בתוך מוסד לימודי ובין מוסד הלימודים לביתו. לעיכובים ולהשפלה הכרוכים בקבלת אישורים יש השפעות שליליות על מורל הסטודנטים, הדבר גוזל מהם זמן ואנרגיה ועומד בסתירה לערך כבוד האדם.
4. להתעקש על כך שהדרך הטובה ביותר ליישם את ערך החופש האקדמי הוא להעניק אוטונומיה מוסדית ולמנוע כל התערבות של רשויות חיצוניות.
5. להימנע מסגירת אוניברסיטאות, משום שצורה זו של עונש קולקטיבי פוגעת הן בלימוד והן במחקר. מניעת גישה למרכזי ידע או הגבלתה רק מגבירה את השנאה ומוסיפה שמן למדורת הקונפליקט.
6. להגן ולתמוך במרצים וסטודנטים המכבדים את זכויות האדם אשר ירצו לבקר בקמפוסים של הצד השני.
7. לעודד דיאלוג על האחריות וההשלכות של דבקות משותפת בסטנדרטים האוניברסאליים של חופש אקדמי, המפורטים במסמך זה ובמקומות נוספים.

סיכום ומסקנות

אנו מקווים שלמחקר יישומי זה יש פוטנציאל לעודד את המשך הדיאלוג על האחריות וההשלכות של דבקות בסטנדרטים אוניברסאליים של חופש אקדמי המפורטים כאן ובמקומות נוספים. זה כולל ניהול פרויקטים ועבודה משותפת של אנשים פרטיים ומוסדות אקדמיים בהתבסס על הערכים של אחריות חברתית ומקצועית, מחשבה עצמאית, השתתפות שוויונית, קבלת השוני ומחויבות לערכים של שלום וצדק. כמו כן, עבודה כזו צריכה לקדם פרויקטים משותפים (ולא מקבילים), פיתוח מתמיד של העצמי, ערוצים פתוחים לתקשורת, כישורי יישוב סכסוכים ושקיפות בקבלת ההחלטות בכל התחומים. הישראלים והפלסטינים אשר השתתפו בקבוצות המיקוד הדגישו את החשיבות של יצירת רשת אקדמית, ואולי גם אתר אינטרנט שייתן מידע לאנשי אקדמיה ישראלים ופלסטינים אשר ירצו לקחת חלק בפרויקטים משותפים.

משתתפים רבים, הן ישראלים והן פלסטינים, טענו שיש צורך בועדת מעקב משותפת שתשמור ותעדכן את מערך העקרונות להידברות ולשיתוף פעולה, ושעל מנת שיהיה ערך לפרויקט יש ליישם את העקרונות באופן אקטיבי. מספר אנשי אקדמיה התנגדו של רעיון של מערך עקרונות אם הוא יישאר על הנייר וטענו שכבר ישנן אמנות אתיות כלליות, כגון ההצהרה האוניברסאלית בדבר זכויות האדם, אך הן אינן מיושמות מספיק. מאידך, אחרים לא רצו שמערך העקרונות יהפוך לחוק או לכלי שיגביל את חופש המחשבה או יחלק פרסים ועונשים. המרואיינים ומשתתפי קבוצות הדגישו את הצורך להתארגן סביב מערך העקרונות להידברות ולשיתוף פעולה ברגע שיושלם. אם זאת, הן ישראלים והן פלסטינים רואים את הצורך לשנות את אופיים הא-סימטרי של היחסים תוך מודעות להבדלים במשאבים הנגישים לשתי הקהילות. בהנחה שטכנולוגיה, למידה ודרכים אחרות להעברת

משאבים ינוהלו בצורה שיוונית שאינה ממסדת חוסר סימטריה, ניתן יהיה להתגבר על הקשיים הללו.

אנו מקווים שמערך עקרונות לאנשי אקדמיה יספק מסגרת מקובלת לניהול יוזמות משותפות ויעודד אנשים נוספים להשתתף על ידי הורדת "עלות העסקה". נדהמנו מאמונתם של אנשי אקדמיה משני הצדדים בחיזוק העקרונות של הדמוקרטיה וזכויות האדם לשני העמים כתנאי הכרחי לתפקוד החברה ולחופש המקצועי של חבריה. מחויבות למערך עקרונות עשוי לעזור לערכים תאומים אלה להתגבר על רגשות השוללים את הלגיטימציה והקורבן של הצד השני. כמו כן, מערך עקרונות מקצועי עשוי גם להרחיב את מעגל המשתתפים ולכלול לא רק את אלה הבאים עם טיעונים מוסריים של "לעשות את הדבר הנכון כי כך נכון לעשות", אלא גם את אלה המעדיפים לראות בתהליך השלום אינטרס אישי לטווח הארוך. לסיום, הבה נקווה שיוזמה זו תחצה את גבולות הקמפוסים ותתפשט הלאה. תקוותנו שבאמצעות רשת רב-דיסציפלינארית, נוכל להגיע לאנשי אקדמיה ואינטלקטואלים בעלי כישורים מקצועיים מגוונים, אשר בתורם יוכלו להגיע למגוון גופים חברתיים אזרחיים שלא היינו מגיעים אליהם בכוחות עצמנו.

כיוון שהמצב משתנה מיום ליום, פרויקט זה הוא תהליך מתמשך הדורש הערכה מחדש ושינוי של העקרונות עם הזמן, על מנת שאלה לא יאבדו את הרלוונטיות שלהם ואת הקשר עם מטרותיהם הראשוניות.